

Ewelina Krzymowska

Student z niepełnosprawnością w Polsce

Niepełnosprawność nr 15, 100-110

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ewelina Krzymowska

Student z niepełnosprawnością w Polsce

A student with a disability in Poland

The article is concerned with changes that have been accomplished over the last thirty years in terms of access to higher education for students with disability. As a result of deep changes in such areas as politics, economy, education, persons with disability got chance to overcome the old approach to schooling of this group, which was based at limitations of access to education on all levels. Important consequences of dissemination of inclusive approach are various initiatives which are oriented at opening of the access to higher education for all. The core of change in approach to the issue of higher education for students with disability can be summarized in conviction that disability can't be reason for resign from education. Increasing number of students with disability in polish universities was possible to achieved thanks to: law regulations; building of net of support not only for students but also for academics who works with them; infrastructural solutions in universities; promotion of inclusion in education. In the case of students with disabilities primary function of education should be equal opportunities for them and providing them with a standard of living comparable to the general public.

Słowa kluczowe: studiowanie, niepełnosprawność, inkluzja

Keywords: studing, disability, inclusion

Wprowadzenie

Artykuł ma na celu zaprezentowanie krótkiej, bo zaledwie dwudziestopięcioletniej, historii szkolnictwa wyższego otwierającego się na osoby z niepełnosprawnością. Przez wieki cechą charakterystyczną szkolnictwa wyższego była ograniczona dostępność do niego i prawie zupełna niedostępność dla osób z niepełną sprawnością. Pierwsze zmiany w tym zakresie nastąpiły na przełomie lat 80. i 90. XX w. Światopogląd, na którym opierała się wizja edukacji osoby z niepełnosprawnością, od swoich początków zdominowany był przez ograniczanie jej do minimum, co dobrze odzwierciedla (w tej chwili już historyczna) dyskusja o wyuczalności osoby z określonymi rodzajami niepełnej sprawności. Istotne zmiany dla szkolnictwa wyższego w Polsce przyniosły zmiany polityczno-gospodarcze

początku lat 90. ubiegłego wieku, wstąpienie Polski do struktur Unii Europejskiej; kolejne spodziewane przemiany mają związek z niżem demograficznym. W wyniku tych zmian osoba z niepełnosprawnością coraz częściej jest uczestnikiem oferty edukacyjnej wyższej.

Niespotykany nigdy w historii przyrost liczby studentów z niepełnosprawnością na przestrzeni niespełna trzech dekad wymaga głębokich przemian w zakresie świadomości tego, czym jest niepełna sprawność i w jaki sposób jej sprostać w procesie kształcenia. Ostatnich dwadzieścia pięć lat to czas budowania przekonania, zgodnego z którym różnych propozycji edukacji osób z niepełnosprawnością nie może traktować w sposób konkurencyjny, a powinny one być zorientowane na podejście komplementarne. Doświadczenia wyniesione z okresu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej oraz późniejsze, po zmianie ustroju polityczno-gospodarczego, wyraźnie ukazują drogę prowadzącą od jednowymiarowego, konkurencyjnego sposobu postrzegania edukacji osób z niepełnosprawnością do budowania elastycznej strategii kształcenia osób o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych na przestrzeni całego życia.

Wykształcenie wyższe zajmuje szczególne miejsce w ścieżce edukacyjnej osoby z niepełnosprawnością z kilku powodów. Poza szeroko pojętym rozwojem osobistym; zwiększeniem szans na rynku pracy, a co za tym idzie, zwiększeniem szans na niezależne życie; okres studiów (szczególnie w warunkach niedoboru konkurencyjnych form zagospodarowania czasu, spowodowany np. ograniczeniami rynku pracy) jest czasem nabywania kompetencji w zakresie świadomego budowania swojej przyszłości.

Definicje

Nie dysponujemy jedną, ogólnie przyjętą definicją terminu „student z niepełnosprawnością”, nie ma też powszechnej zgody na posługiwanie się zwrotem osoba/student: niepełnosprawny, z niepełnosprawnością, poza normą psychofizyczną, z dysfunkcją, z ograniczoną sprawnością itp. Przyjęcie określonych definicji ma daleko idące konsekwencje, w związku z czym debata nad ich ostatecznym kształtem prawdopodobnie nigdy nie wygaśnie. Jednak posługiwanie się określoną terminologią musi uwzględniać kilka elementów. Należą do nich:

- regulacje prawne¹ – w Polsce zasadnicze znaczenie ma ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych z dnia

¹ Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2008 r. Nr 14, poz. 92). Orzeczenia w celach rentowych regulują następujące przepisy: Ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń

- 27 sierpnia 1997 r. oraz odpowiednie zapisy regulujące kwestie związane z orzeczeniami o niepełnosprawności (student dysponujący odpowiednim orzeczeniem może korzystać z należnych mu świadczeń);
- czynniki realnie wpływające na możliwości uczestnictwa w realizacji programu studiów. Możliwości uczestnictwa mogą być zmienione przez takie czynniki, jak: ograniczenia w funkcjonowaniu na określonej (jednej bądź wielu) płaszczyźnie życia; stan niepełnosprawności (ustabilizowany lub progresywny); wzorzec określonego sposobu funkcjonowania społecznego jednostki traktowany jako stan pożądany. Przy czym oddziaływanie wymienionych czynników na powodzenie procesu kształcenia może być modyfikowane przez urządzenia techniczne, rozwiązania architektoniczne i organizacyjne oraz inne (o czym w dalszej części tekstu).

Uwzględniając powyższe, student niepełnosprawny to osoba, której niepełnosprawność jest realną przeszkodą w pełnym dostępie do oferty uczelni. Niepełnosprawność w tym rozumieniu stanowi „względnie trwałą dyspozycję człowieka, która może stać się źródłem wielu problemów życiowych. Dyspozycja ta charakteryzuje człowieka posiadającego określone uszkodzenie organizmu w taki sam sposób jak inne jego właściwości: płeć, wzrost, waga, wykształcenie, stan cywilny itd. Nie jest to więc właściwość patologiczna, ale raczej pewna osobliwość, która w sposób istotny ukierunkowuje życie człowieka. Podobnie jak zbyt duży lub zbyt mały wzrost może wywoływać trudności w zakresie funkcjonowania, również kalectwo zwiększa prawdopodobieństwo, że człowiek może natrafić w swym życiu na specyficzne problemy” [Kowalik 2007, s. 91–92].

Przeszłość

Historia dostępu szkolnictwa wyższego dla osób z niepełnosprawnością jest bardzo krótka, ponieważ liczy zaledwie ćwierć wieku. Przeszłość dostarcza nam przykładów osób wybitnych, które zdołały uzyskać wykształcenie wyższe pomimo posiadanej niepełnosprawności. Jedną z najsłynniejszych postaci była Helena Keller, która na zawsze pozostanie wzorem determinacji w ujawnianiu swego po-

---

Spółecznych (Dz. U. z 2004 r. Nr 39, poz. 353 z późn. zm.), rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z dnia 14 grudnia 2004 r. w sprawie orzekania o niezdolności do pracy (Dz. U. Nr 273, poz. 2711). Orzeczenia wydawane w celach pozarentowych regulowane są przepisami: ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2008 r. Nr 14, poz. 92), rozporządzenie Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 15 lipca 2003 r. w sprawie orzekania o niepełnosprawności i stopniu niepełnosprawności (Dz. U. Nr 139, poz. 1328), rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 1 lutego 2002 r. w sprawie kryteriów oceny niepełnosprawności u osób w wieku do 16 roku życia (Dz. U. Nr 17, poz. 162).

tencjału. Jednak przykłady takie to wyjątki, które dla podnoszenia wskaźników skolaryzacji wśród grupy społecznej tworzonej przez osoby z niepełnosprawnością, miały niewielkie znaczenie. Edukacji osób z niepełnosprawnością nie można budować na sporadycznych przykładach osób, które dysponowały istotnym zapleczem materialnym oraz społecznym. Wyraźnie zaznacza się niewystarczalność tego, a nawet szkodliwość takiego podejścia (podkreślanie wyjątkowości i niezwykłości takich wydarzeń w życiu osoby z niepełnosprawnością, jak zdobycie przez nią wykształcenia wyższego może skłaniać do samopotwierdzenia stygmatu niepełnosprawności). Realny dostęp do edukacji wyższej mogą otworzyć mechanizmy prawne, które w Polsce zaistniały dopiero na przełomie lat 80. i 90. ubiegłego wieku. W Polsce pierwszą uczelnią wyższą, która podjęła się kształcenia osób z niepełnosprawnością, była Wyższa Szkoła Rolniczo-Pedagogiczna (obecnie Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny) w Siedlcach.

Szkolnictwo wyższe nie funkcjonuje w izolacji od niższych szczebli kształcenia, a to z nich napływa młodzież do uczelni. Stąd otwarcie uczelni na osoby z niepełnosprawnością to tylko jeden z elementów w myśleniu o edukacji tej grupy społecznej. W okresie II RP szanse na zdobycie wykształcenia przez osoby z niepełnosprawnością w zasadzie ograniczały się do szkół specjalnych, które zorientowane były na przygotowanie ucznia do względnie prostego zawodu, najczęściej opartego na pracy manualnej. Do końca lat 80. ubiegłego wieku to była przestrzeń wyznaczona dla osób z niepełnosprawnością. Wyraźnie ukazują to statystyki, odsetek osób z niepełnosprawnością, które legitymizowały się wykształceniem podstawowym w 1988 r. to blisko 70% [Śleboda 2012, s. 117]. Łączyły się to z wizją ładu społecznego, który odwoływał się do gloryfikacji pracy fizycznej, a przez to walorów związanych ze zdrowiem, kondycją, tężyzną fizyczną. Tego brakowało osobom z niepełnosprawnością, skoro **nie pasowały** do wizji socjalistycznego społeczeństwa, zostały ukryte za murami szkół specjalnych, placówek opiekuńczych, zakładów pracy chronionej. Dlatego osoba z niepełnosprawnością musiała pokonać dwie główne przeszkody na drodze do wykształcenia wyższego: przełamanie obrazu osoby z niepełnosprawnością jako uczestnika jedynie edukacji specjalnej, oraz uzyskanie dostępu do dóbr ekskluzywnych, jakim była edukacja wyższa. Druga z wymienionych przeszkód dotyczy określonego myślenia o wykształceniu wyższym, tj. jako o dobru z zasady dostępnym bardzo nielicznym. „Ostatni kompleksowy raport tuż przed przemianami ustrojowymi w Polsce w 1989 r. przygotował i opublikował 34-osobowy Komitet Ekspertów ds. Edukacji Narodowej (1987–1989).

W obszernym dokumencie zatytułowanym *Edukacja narodowym priorytetem* przedstawiono trzy scenariusze reformy systemu edukacji, a mianowicie: stagnacji, ożywienia i rozwoju. [...] Przy nakładach budżetowych na oświatę w wysokości około 10% PKB planowano wdrożenie scenariusza rozwoju. Miałby on stać się

źródłem powszechności, drożności, ustawiczności, elastyczności programowej i organizacyjnej systemu oświatowego, a szkolnictwo wyższe miałyby stać się bardziej dostępne dla absolwentów szkół średnich. Zakładano, że co najmniej 20% maturzystów z każdego rocznika będzie miało możliwość podjęcia studiów zawodowych. Na owe czasy zakładany 20% udział absolwentów szkół średnich w szkolnictwie wyższym uznawany był jako bardzo wysoki i świadczył o dużym zrozumieniu dla upowszechnia kształcenia wyższego” [Dziewuła 2013, s. 164–165]. Zgodnie z ówczesną alokacją absolwentów szkół podstawowych, ponad połowa z nich trafiała do zasadniczych szkół zawodowych, co praktycznie zamykało drogę do studiów wyższych. Jedynie co piąty absolwent liceum miałby szansę na rozpoczęcie studiów. Taki plan rozwoju uznawano w 1989 r. za optymistyczny i postępowy.

Teraźniejszość

Prognozy zawarte w przytoczonym wyżej dokumencie nie potwierdziły się, rozwój szkolnictwa wyższego, jaki nastąpił niedługo po opublikowaniu raportu, przeszedł najśmielsze oczekiwania. W 1989 r. liczba studentów wynosiła 378 tysięcy [Geryk 2007, s. 10]. W roku 2011 ich liczba przekraczała 1,5 miliona², w tym ponad 30 tys. osób z niepełnosprawnością³. Dynamika wzrostu w grupie studentów z niepełnosprawnością jest wyższa niż w przypadku studentów zdrowych. Biorąc pod uwagę rodzaj wybieranych studiów, studia stacjonarne cieszą się nieznacznie większym zainteresowaniem niż studia niestacjonarne. Uwzględniając rodzaj uczelni, w których osoby z niepełnosprawnością kontynuują naukę, najczęściej wybierane uczelnie wyższe to: uniwersytety – 34%, wyższe szkoły techniczne – 14,5%, wyższe szkoły ekonomiczne – 13,3%⁴.

Zgodnie z zapisami prawa studiować może każda osoba posiadająca świadectwo dojrzałości. Gwarantuje to Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej⁵ (art. 70 ust. 1). W praktyce motywacja osób z niepełnosprawnością do podejmowania aktywności w zakresie edukacji wyższej nie wystarczy. Bariery, jakie napotykały osoby z niepełnosprawnością w dostępie do edukacji, są rozpoznawane w następujących obszarach:

- poziomie nauczania w szkołach specjalnych (niewystarczający, aby sprostać wymaganiom stawianym podczas rekrutacji) [Sak 2011, s. 157–169];
- alokacji dotacji dla uczelni kształcących osoby z niepełnosprawnością;

² Szkolnictwo wyższe w Polsce 2013, MNiSW, Warszawa 2013, s. 7.

³ Szkoły wyższe i ich finanse, GUS, Warszawa 2013, s. 155.

⁴ Szkoły wyższe i ich finanse w 2011 r., GUS, Warszawa 2012, s. 283.

⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483).

- miejscu zamieszkania (wieś, miasto);
- negatywnych postawach osób z niepełnosprawnością (brak wiary w swoje możliwości) [Chrzanowska 2009, s. 67];
- niskim poziomie świadomości potencjału osób z różnego typu dysfunkcjami wśród pracowników uczelni;
- braku organizacyjnego przygotowania uczelni do kształcenia osób niepełnosprawnych, w tym niedostosowaniu materiałów dydaktycznych do specyficznych potrzeb osób z dysfunkcją sensoryczną (wzroku, słuchu, mowy);
- nierównym dostępem do uczelni w poszczególnych regionach kraju;
- niskim statusie materialnym rodzin osoby niepełnosprawnej [Żebrak 2012, s. 103].

Dostępność wykształcenia wyższego koncentruje się wokół m.in. rozwiązań systemowych, w tym regulacji prawnych; warunków kształcenia w zakresie określonej wizji edukacji (jej paradygmatycznych podstaw) oraz środowiska materialnego i organizacyjnego; które powinny tworzyć realne szanse na rozwój i budowanie satysfakcjonującego życia. Pierwszym krokiem i podstawą w budowaniu mechanizmów otwierających dostępność do wykształcenia oraz zapewniających jego drożność są określone regulacje prawne. W Polsce jest to przede wszystkim ustawa o szkolnictwie wyższym z 2005 r.⁶ Na jej podstawie student ma prawo do: uzyskania urlopu od zajęć w uczelni zgodnie z zasadami określonymi w regulaminie studiów; przeniesienia z innej uczelni wyższej; studiowania na więcej niż jednym kierunku lub studiowania innych przedmiotów (również w różnych uczelniach); studiowania według indywidualnego planu i programu studiów; pomocy materialnej w formie stypendium socjalnego, specjalnego dla osób niepełnosprawnych, za wyniki w nauce lub sporcie, na wyżywienie, stypendium mieszkaniowego, stypendium ministra za osiągnięcia w nauce, stypendium ministra za wybitne osiągnięcia sportowe, zapomogi; korzystania z 50% ulgi w opłatach za przejazdy publicznymi środkami komunikacji miejskiej⁷. Prawo o szkolnictwie wyższym znowelizowane w 2011 r. określa podstawowe obowiązki uczelni, które zostały rozszerzone o „stwarzanie osobom niepełnosprawnym warunków do pełnego udziału w procesie kształcenia i w badaniach naukowych”⁸. Poza tym zapisy regulują sprawy związane z: dotacjami dla studentów, dostosowaniem procesu dydaktycznego oraz rekrutacyjnego do specyficznych potrzeb osób z niepełnosprawnością, formami pomocy materialnej, zapisami w regulaminach studiów pod kątem wymienionych wymogów⁹. Wymienione zapisy stanowią od-

⁶ Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz. U. Nr 164, poz. 1365).

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

⁹ Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 lipca 2011 r. w sprawie warunków, jakim muszą odpowiadać postanowienia regulaminu studiów w uczelniach (Dz. U. Nr 160, poz. 958).

powieź na specyficzne potrzeby studentów łączące się z konsekwencjami niepełnosprawności dla możliwości funkcjonowania w roli studenta.

Niepełnosprawność powszechnie odbierana jest jako szczególnie trudna i przykra, a jej następstwa odczuwalne w wielu sferach funkcjonowania. Biorąc pod uwagę sytuację studenta szczególne znaczenie ma zagrożenie depryacją poznawczą wynikającą z konsekwencji niepełnej sprawności. W zależności od rodzaju, stopnia niepełnosprawności, przyczyn i okresu jej powstania, ale też uzyskanej pomocy w zakresie rehabilitacji, rewalidacji, kompensacji, korekty (w zależności od potrzeby), niepełnosprawność w wymiarze poznawczym może wyrażać się na wiele sposobów. Są to m.in.:

- uszkodzenie narządu wzroku: nierozróżnianiu barw, niemożności osiągnięcia pewnych sprawności przez naśladownictwo; trudnościach nabywania pojęć o otoczeniu, świecie organicznym; kształtach przedmiotów żywych i martwych, o tym co przekracza zasięg rąk niewidomego; braku spostrzeżeń o wszystkim, co jest w ruchu, działaniu, rozwoju; trudności w kształtowaniu pojęcia odległości, rozpoznania przeszkód spotykanych na drodze, brak poczucia perspektywy; niemożności widzenia twarzy, jej mimiki związanej z przeżyciami emocjonalnymi podczas kontaktów międzyludzkich; braku zdolności widzenia krajobrazów i różnych zjawisk natury” [Klinkosz 2003, s. 57];
- uszkodzenie narządu słuchu: „zaburzenia mowy, opóźniony rozwój mowy, brak kompetencji językowej, utrudnienia w procesie myślenia abstrakcyjnego, zaburzenia sfery poznawczej, emocjonalnej i społecznej” [Zaborniak-Sobczak 2009, s. 108];
- uszkodzenie narządu ruchu może objawiać się nieukształtowaną na właściwym poziomie motoryką, lokomocją czy manipulacją; mogą jej towarzyszyć zaburzenia sfery emocjonalnej i społecznej.

Wymienione wyżej czynniki nie stanowią pełnej i wyczerpującej listy. Trudności, jakie są następstwem powyższych utrudnień, coraz częściej stają się przedmiotem zainteresowania różnych środowisk, w tym akademickiego. To z kolei prowadzi do podejmowania różnego rodzaju inicjatyw na rzecz znormalizowania sytuacji studenta z niepełnosprawnością w uczelni, w taki sposób, aby nie było potrzeby dodawania określenia „z niepełnosprawnością” do określenia „student”. Przejawia się to na wielu płaszczyznach. Chodzi tu o:

- rozbudowę infrastruktury uczelni, która zapewnia dostępność budynków i innych obiektów w jej obrębie;
- wsparcie studentów w zakresie podnoszenia ich kompetencji językowych (nie tylko w zakresie języka narodowego, ale też obcych), głównie dotyczy to studentów z niepełnosprawnością sensoryczną;
- dostęp do osób i technologii (w tym urządzeń), które mają zapewnić wsparcie merytoryczne, psychologiczne, w codziennym funkcjonowaniu (np. tłumacze

języka migowego, asystent osoby niepełnosprawnej, osoby prowadzące różnego typu zajęcia specjalistyczne itp.). W zakresie technologii i urządzeń będą to wszelkiego rodzaju urządzenia zapewniające dostęp do obiektów (np. windy), do zajęć (np. pętle indukcyjne, laptopy itp.), materiały dydaktyczne (np. biblioteka cyfrowa);

- przygotowanie pracowników uczelni w zakresie dotyczącym postępowania ze studentami, zwiększenia świadomości wśród kadry akademickiej, czym jest i jak radzić sobie z niepełnosprawnością;
- powoływanie do życia biur do spraw osób z niepełnosprawnością w uczelniach.

Ważną rolę w ułatwieniu dostępu do edukacji odgrywa działalność Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, który działa na mocy ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych.

Przedstawiony zakres pomocy, z jakiego może korzystać osoba z niepełnosprawnością, jest rozległy i bogaty. Jednak analiza literatury z omawianego zakresu ukazuje ograniczoną drożność w zakresie dostępu do wsparcia, często jego nieadekwatność, niewłaściwą dystrybucję pod względem jakości i czasu dostarczenia.

„Narastającemu wśród badaczy i praktyków przekonaniu, że niesprawność kreują warunki życia zbiorowego organizujące i/lub umożliwiające pełnienie ról społecznych, towarzyszyć musi podejmowanie wszelkich działań służących usunięciu/redukowaniu zasadniczej przyczyny niepełnej sprawności tkwiącej w interakcjach między indywidualnymi umiejętnościami/zdolnościami osoby z ograniczeniem sprawności a warunkami środowiska, w którym potencjał jednostki się aktualizuje” [Woźniak 2008, s. 253]. Dzisiaj zasadność podejścia interakcyjnego do niepełnosprawności jest poza dyskusją. Odbiologizowane podejście do niepełnej sprawności przesuwając ciężar winy i odpowiedzialności w kwestii fizycznej kondycji organizmu do wymiaru barier tkwiących w środowisku, ewentualnie postaw wobec niepełnosprawności. „Najogólniej bariery można podzielić na fizyczne i społeczne. Różnica między nimi jest oczywista. Pierwsze odnoszą się do cech środowiska materialnego, które uniemożliwiają orientowanie się w nim i działanie. Drugie wynikają z obowiązujących tradycji kulturowych. Polegają na mało elastycznej organizacji życia społecznego, powszechnie przyjmowanych systemach oceniania innych ludzi, stereotypach itd. Wydaje się, że eliminacja tych pierwszych jest łatwiejsza niż usunięcie drugich” [Kowalik 2007, s. 57].

Trudności w funkcjonowaniu w uczelni wyższej doświadczanych przez osoby z niepełnosprawnością mają charakter: specyficzny (głównie związane ze specyfiką ograniczeń, np. niedostatki w zakresie znajomości języka polskiego wynikające z braku doświadczeń słuchowych studentów ze znacznym ubytkiem słuchu) oraz ogólny (doświadczają ich wszyscy studenci, tj. stres związany z egza-

minami, złożoność i nowość treści do opanowania w toku zajęć itp.). Znoszenie barier może odbywać się w wymiarze:

- fizycznym – najogólniej chodzi tu o budowanie dostępności do pełnej oferty uczelni oraz jej modyfikację, bez obniżania standardów jej jakości. Zgodnie z ideą nowoczesnego zagospodarowania przestrzeni powinna ona spełniać takie kryteria, jak: osiągalność, rozpoznawalność, użyteczność, dostępność [Nowak 1999, s. 119]. Poza tym dostępność to również urządzenia techniczne, które są wykorzystywane do zwiększenia, doskonalenia lub podtrzymania zdolności funkcjonowania jednostki z niepełnosprawnością [Scherer, Glueckauf 2005, s. 132–141];
- społecznym – można je opisać w kategoriach określonych sprzężeń zwrotnych polegających na tworzeniu i podtrzymywaniu określonych schematów w myśleniu o osobach z niepełnosprawnością. Przejawem tego rodzaju barier są stereotypy, uprzedzenia, które generowane są przez błędną percepcję określonych zjawisk i ich przyczyn. Tak rozumiane bariery wikłają sposób myślenia o niepełnosprawności w taki sposób, że przełamanie sztywnych schematów staje się bardzo trudne. W konsekwencji obraz zjawiska jest ograniczony, zniekształcony, niejednokrotnie zupełnie fałszywy. „Niewłaściwe postawy, przesady oraz uprzedzenia wobec osób niepełnosprawnych uniemożliwiają realizację ich celów życiowych, ograniczenie ich aktywności w pełnieniu różnorodnych ról społecznych oraz ich marginalizację. Dlatego bardzo ważne jest kształtowanie prawidłowych postaw społecznych w stosunku do ludzi z zaburzeniami w stanie zdrowia i rozwoju, a także tworzenie przychylniej atmosfery wokół nich” [Ochonczenko, Miłkowska 2005, s. 232].

Przyszłość

Szansą na istotne zmiany w obszarze edukacji może być inkluzja (edukacja włączająca). Jest to stosunkowo nowa idea. Odwołuje się ona do różnorodności, której nie należy przewyżczać w organizacji kształcenia. Termin „inkluzja” w kontekście edukacji rozumiany jest jako edukacja włączająca, czyli otwarta na potrzeby edukacyjne uczniów z niepełnosprawnością, pochodzących z mniejszości narodowych, etnicznych czy wyznaniowych i innych, pochodzących z grup defaworyzowanych” [Ainscow, Booth 2011, s. 1]. Innymi słowy, na poziomie inkluzji kulturowa, etniczna, psychofizyczna różnorodność studenta nie wpływa na jego dostępność do edukacji. Edukacja włączająca ma być ukierunkowana na zapewnienie studentowi normalnej kariery edukacyjnej [Szumski 2006, s. 176], to oznacza, że pomoc w postaci oprzyrządowania w urządzenia techniczne czy dal-

sza rozbudowa zaplecza specjalistycznego, np. specjalne metody nauczania, specjalne programy wspierające, terapie różnego rodzaju; zostaje ograniczona. Pierwszym krokiem na tej drodze ma być zaprzestanie definiowania potrzeb studenta z niepełnosprawnością, jako specjalnych. Zamiast poszukiwać „specjalnych” metod w zaspokajaniu „specjalnych” potrzeb inkluzja proponuje postrzeganie studentów w kategoriach wewnętrznego zróżnicowania, na które system kształcenia powinien pozytywnie odpowiedzieć. W konsekwencji ma to zapobiegać procesom dopasowywania studenta do systemu, i prowadzić do zmiany systemu bądź jego elementów.

Realizacja postulatów i założeń inkluzji jest przedsięwzięciem, które swym zasięgiem musi obejmować wszystkie elementy systemu edukacji, rozpoczynając od zmian w zakresie określonych regulacji prawnych zgodnych z wieloletnią strategią budowania edukacji włączającej, poprzez kształcenie kadry przygotowującej nauczycieli oraz samych nauczycieli do funkcjonowania w edukacji włączającej, po odpowiednie realizowanie postulatów inkluzji na wszystkich jej szczeblach. Tak obszerne zmiany nie mogą być wprowadzone bez społecznej debaty i bez zgody na nie. Wszystko to uświadamia, że edukacja włączająca w Polsce to nadal odległa perspektywa. Niemniej postulaty edukacji włączającej stanowią bardzo atrakcyjną propozycję dla rozwoju praktyki edukacyjnej. Inkluzja może ograniczyć negatywne skutki obserwowanych, od lat coraz bardziej niepokojących, tendencji związanych z funkcjonowaniem jednostki w społeczeństwie masowym. „Życie człowieka w społeczeństwie masowym cechuje anonimowość, rozluźnienie bądź brak więzi społecznych, obojętność wobec Innego, bezbronność i podatność na zło powodowane kulturalnym wykorzeniem i próżnią aksjologiczną” [Sobiecki 2010, s. 20]. Inkluzja przeciwstawia się odpersonalizowaniu uczestnika systemu edukacji i proponuje narzędzia służące temu celowi.

Z punktu widzenia osób z dysfunkcjami „niepełnosprawność” zawsze będzie postrzegana przez osoby nią dotknięte jako stan niekorzystny, który należy opisywać i nadawać mu odpowiednią rangę” [Kirenko 2006, s. 24]. Jednocześnie niepełnosprawność nie może ograniczać postrzegania człowieka nią dotkniętego czy determinować jego przyszłości. Otwieranie się szkolnictwa wyższego na studenta z niepełnosprawnością stanowi duży krok na drodze do emancypacji tej grupy społecznej. Pomimo określonych braków na gruncie edukacji, niedoskonałość dotychczasowych rozwiązań nie znosi ich zasadności, a okres studiów może stać się czasem intensywnego rozwoju do samoświadomości w budowaniu swojej przyszłości, do aktywności i jakości życia, które daje poczucie szczęścia. Obecnie najpilniejsze potrzeby studentów z niepełnosprawnością ogniskują się wokół budowania wieloletnich strategii, w których uwzględnia się wszystkie etapy kształcenia, rozpoczynając już od przedszkola. Holistyczne myślenie o obecności osoby z niepełnosprawnością w systemie oświaty powinno umożliwić rozsądne wykorzystanie zasobów i rozwinięcie potencjału ucznia z niepełnosprawnością.

Bibliografia

- Ainscow M., Boot T. (2011), *Przewodnik po edukacji włączającej. Rozwój kształcenia i uczestnictwa w życiu szkoły*, w polskiej adaptacji autorstwa D. Wiszejko-Wierzbickiej, K. Sijko, A. Białek, Olimpiady Specjalne Polska, Warszawa.
- Chrzanowska I. (2009), *Zaniedbane obszary – pomiędzy pedagogiką a pedagogiką specjalną: wybrane zagadnienia*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Dziewuła D. (2013), *Nauka i szkolnictwo wyższe*, „Studia BAS”, nr 3.
- Geryk M. (2007), *Rynek uczelni niepublicznych w Polsce*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa.
- Kirenko J. (2006), *Oblicza niepełnosprawności*, Wydawnictwo Akademickie Wyższej Szkoły Społeczno-Przyrodniczej, Lublin.
- Klinkosz W. (2003), *Sukces akademicki studentów niewidomych i słabowidzących a ich osobowość*, Wydawnictwo Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin.
- Kowalik S. (2007), *Psychologia rehabilitacji*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Nowak A. (1999), *Wybrane edukacyjne i prawne aspekty niepełnosprawności*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Ochonczenko H., Miłkowska G. (red.) (2005), *Osoba niepełnosprawna w społeczności akademickiej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Sak M. (2011), *O barierach w kształceniu akademickim osób niesłyszących i słabosłyszących*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, nr 4.
- Scherer M.J., Glueckauf R. (2005), *Assessing the benefits of assistive technologies for activities and participation*, „Rehabilitation Psychology”, nr 50.
- Sobecki M. (red) (2010), *Pedagogika wobec wyzwań współczesności. Humanistyczny wymiar kapitału ludzkiego*, Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości imienia Bogdana Jańskiego w Łomży, Łomża.
- Szkoły wyższe i ich finanse w 2011 r.* (2012), GUS, Warszawa.
- Szkoły wyższe i ich finanse* (2013), GUS, Warszawa.
- Szkolnictwo wyższe w Polsce 2013*, MNiSW.
- Szumski G. (2006), *Integracyjne kształcenie niepełnosprawnych. Sens i granice zmiany edukacyjnej*, PWN, Warszawa.
- Śleboda R. (2012), *Kierunek i poziom wykształcenia oraz aktywność zawodowa osób z niepełnosprawnościami*, „Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania”, nr 2.
- Woźniak Z. (2008), *Niepełnosprawność i niepełnosprawni w polityce społecznej. Społeczny kontekst medycznego problemu*, ACADEMICA Wydawnictwo SWPS, Warszawa.
- Zaborniak-Sobczak M. (2009), *Osoby z wadą słuchu wobec wybranych problemów integracji psychospołecznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- Żebrak A. (2012), *Edukacja osób z niepełnosprawnościami na poziomie szkolnictwa wyższego*, „Zasada równego traktowania prawo i praktyka”, nr 3.